

Bizánci hagyomány – szélsőbaloldaliság – tömegdemokrácia

A politikai ellentétek a 19. századtól kezdve bal-, illetve jobboldalinak nevezett pártok programjaiban fogalmazódtak meg. A baloldali pártok alapértéke a radikálizmus, a jobboldaliaké pedig a konzervativizmus volt. Később a baloldalon a legradikálisabb változtatásokat a kommunisták követelték, majd a baloldal egyik legfontosabb célkitűzését, a demokratikus szabadságjogok érvényesülését semmibe véve, diktatórikus úton valósították meg társadalomjobbítónak tartott elképzeléseiket. A szélsőbaloldali kommunistákat tehát mindenekelőtt a demokratikus értékek tagadása állította szembe a baloldali pártokkal. Hasonló volt a helyzet a szélsőjobboldaliak esetében is, akik a nemzeti eszmények és hagyományok szélsőséges képviselőivel, a demokratikus eszményeket szintén semmibe véve, diktatórikus úton akarták végrehajtani a nemzet látványos egyesítését és megújítását. A szélsőjobboldali nemzeti szocialistákat ugyancsak nagy különbség választotta el a demokratikus elveket tiszteletben tartó konzervatívoktól, nemzeti demokratáktól. A szélsőbaloldali kommunisták és a szélsőjobboldali nemzetiszocialisták tehát a demokratikus politikai berendezkedés felszámolásával, valamint „pártállami diktatúráik” megteremtésével egymáshoz hasonló politikai irányzatokká, pártokká váltak, s közelebb kerültek egymáshoz, mint amennyire eltávolodtak a velük szomszédos radikális, illetve konzervatív eszmeiségű, demokratikus pártoktól.

Sajnos a politikai palettán a pártok helyét legtöbbször egy egyenes vonalra írva képzelik el, ahol a szélsőbaltól kezdve el lehet jutni a felsorolást záró szélsőjobbba. Ebből következően akadtak jobboldali politikusok, akik nem vették észre, hogy miközben túl messzire igyekeztek a baloldaltól, egyre közelebb kerültek a szélsőbalhoz. A pártok helyzetének helyes ábrázolása ugyanis egy kör alakú ábrán valósítható meg: szélsőbal – bal – balközép – centrum – (ez a kiinduló ponttal szemben levő pont) majd: jobbközép – jobb – szélsőjobb. Ezen a kör alakú ábrán tehát egymás mellett van a szélsőbal és a szélsőjobb, ahogy a valóságban is.

SALAMON KONRÁD (1941) történész, az MTA doktora.

Németh László Bizáncról írva 1935-ben arra hívta fel a figyelmet, hogy egy „elfogulatlan szocialista, aki nem fél a Bizánc szótól, ebben az államrendszerben eszméi ősére ismerhet”.¹ Hivatkozott arra, hogy a „gyárák államiak voltak”, s mindent a központi adminisztráció irányított. Bizánc hivatalnokállam volt, élén a császárral, aki ha „nem adminisztrált, elveszett”, akit nem választottak, hanem kikiáltottak, s nem bíráltak, mert ezzel a rendszert bírálták volna, de ha elégedetlenek voltak vele: megöltek. Az egész rendszer a szigorú alá- és fölérendeltségre épült.

Ha a marxi-lenini szocialista elvek alapján megvalósított bolsevista rendszerre tekintünk, egyértelmű a hasonlóság: mindent államosítottak és a központból irányítottak. A vezetőket látszatválasztásokkal juttatták tisztségeikbe, s a legfőbb vezetőt, a „Párt” főtítkárárt, aki néha a miniszterelnöki tisztséget is viselte, a politikai elit juttatta hatalomba. Az ő nevében folytatott politikát bírálni nem lehetett, mert az a rendszer eszmeiségének feltétlen igazába vetett hitet gyengítette volna. Ebből következően gyakran halálukig voltak hatalmon, de az ezt követő elitváltás általában erőszakkal s nem egyszer véres leszámolással valósult meg. Annál is inkább, mert a volt hatalmi csoport is hasonló módon számolt le mindazokkal, akik nem alkalmazkodtak feltétel nélkül a politikájukhoz. Mindezek után nem véletlen, hogy a bolsevista rendszer a mindent átható alá- és fölérendeltségre épült.

A bizánci szellemiség az 1054-es egyházszakadás után csak erősödött, miután a konstantinápolyi pátriárka irányításával minden Rómából és nyugatról érkező szellemi áramlatot elutasítottak. Ennek következtében sem a középkor szerzetesi reformmozgalmai, sem a humanizmus, sem a reformáció eszméi nem hatottak a keleti egyházra, amely szigorúan őrizte sajátos szellemiségét. S a változtatásokat elutasító egyház a cezaropapizmus gyakorlatában összefonódott a hasonlóan vélekedő világi, azaz cári hatalommal, ami nemcsak az orosz birodalomban, de a későbbiek során Bulgáriában, valamint a szerb és román területeken is követésre talált. (A görögök sorsa a Kelet-római Birodalomban, majd annak török meghódítása után másként alakult, egyházi vezetőjük azonban mindvégig a konstantinápolyi pátriárka maradt.)

Az 1917. novemberi bolsevik államcsíny irányítói a már Marx által is szükségesnek tartott „proletárdiktatúra” megvalósítása során támaszkodni tudtak az orosz birodalomban tovább élő bizánci, azaz pravoszláv – tehát egyedül igaznak tartott – szellemiségre, amely nagymértékben elősegítette és megkönnyítette a szocialista elképzelések diktatórikussá alakítását. A nép, a tömegek ugyanis évszázadok óta természetesnek tartották, hogy a tennivalókat, feladatokat mindig fönt határozzák meg, s ott mondják meg azt is, mi a jó, mi a rossz, mi a helyes és mi a helytelen. Azaz csak egy igazság lehet, s az mindig fönről jön. Ebben a szellemben működött a Moszkvából irányított kommunista diktatúra

1 Németh László: Töredékek a Róma utódaiból. In *A minőség forradalma*. Bp., 1992, Püski Kiadó, I, 81–82.

is, amely az állam irányítását a bizánci cezaropapizmushoz hasonló pártállami rendszerben valósította meg. A „Párt” nevében a mindenkori legfelsőbb pártvezetés határozta meg az ideológiát, s a velük összefonódott, irányításuk alatt álló államgépezet hajtotta végre az ebből következő gyakorlati feladatokat. A vazallus országok vezetőinek pedig az így működő moszkvai központhoz hasonlóan kellett a Kremlben hozott döntések nyomán „saját” döntéseiket meghozni és megvalósítani.

Mivel a pártállami vezetők épp úgy meg voltak győződve az általuk vallott kommunista elvek kizárólagos igazságáról, mint annak idején a cezaropapizmus irányítói a sajátjukéről, a kommunista elveken sem lehetett módosításokat végrehajtani, ami a rendszer reformálhatóságának, korszerűsítésének legfőbb akadálya volt.

Mindezek ellenére azt se feledjük, hogy a bizánci szellemiségben fogant szocialista gyakorlat a maga módján a lényeges kérdésekben megfelelt a marxi tanoknak, amelyek lényege: a magántulajdon felszámolása, valamint az osztályharc megvalósítása a proletariátus forradalmi diktatúrájával. A szovjetrendszer tehát nem torzította el Marx tanait, s Lenin nem tett mást, mint azokat az oroszországi körülményekhez igazította, Sztálin pedig az ő munkáját folytatta.

A marxista-leninista gyakorlat tehát több ponton hasonlított a bizánci birodalomban kialakult ideológiai-politikai gyakorlatra, amit nehezen lehetett a nyugati kereszténységhez tartozó országokban elfogadtatni. E különbség következményei a szovjet birodalom második világháború utáni terjeszkedése nyomán mutatkoztak meg látványosan. A nyugati kereszténységű, szellemiségű társadalmakban ugyanis a harmincéves vallásháborút lezáró vesztfáliai béke (1648) után mindenkinek tudomásul kellett vennie, hogy ugyanazt az Istent különböző módokon is lehet imádni. S ez a felfogás nemcsak a vallási, de a politikai pluralizmust és az önkormányzatiságot is megalapozta. S a többpártrendszert természetesnek tekintő európai szellemiségű társadalmak nehezebben viselték az egypárti szovjet gyakorlatot, mint bizánci múltú társaik. Kelet-Németország 1953-ban, Magyarország 1956-ban, Csehszlovákia 1968-ban, Lengyelország pedig 1956-ban, 1970-ben, 1981-ben lázadt fel a rákényszerített ortodox szovjet gyakorlat ellen. Ugyanakkor a volt pravoszláv országok, a Szovjetunió belüliek éppúgy, mind a rajta kívüliek: Románia, Bulgária s a Jugoszláviát vezető Szerbia nem lázadtak. A nyugati kereszténységhez tartozó horvátok és szlovénok azonban egyre nehezebben tűrték a szerb-jugoszláv berendezkedést.

A Kelet- és Nyugat-Európa közti nagy különbséget jól mutatja, hogy amíg a nyugati szociáldemokrata mozgalmak a marxi szocialista eszmét a *demokrácia*, a *parlamentarizmus* irányába fordították, a bolsevizmus viszont ezzel szöges ellentétben – építve a bizánci hagyományra – a proletárdiktatúra erőszakos megvalósításával a *totális diktatúra* megteremtését tekintette legfontosabb feladatának. Nyugaton tehát a parlamentekbe bekerülő s így reformirányzattá váló

szociáldemokrácia képessé vált arra, hogy a polgári pártokkal együttműködve vegyen részt a társadalmi-politikai viszonyokat korszerűsíteni, javítani akaró folyamatokban. Ezzel szemben a Szovjetunió által irányított, reformokra képtelen bolsevista változat a demokratikus folyamatok kibontakozásának, folytatódásának megakadályozójává vált. S hogy a nyugati, „munkásáruló” szocialistáktól megkülönböztesse magát, felvette a kommunista nevet.

A bolsevista-kommunista irányzat tehát, amely a demokráciákat, illetve a demokratikus kibontakozásokat felszámolva jutott hatalomra: egy *vörös ellenforradalmi* irányzat lett. Erre a legszemléletesebb példa a parlamentáris demokráciát helyreállítani akaró 1956-os magyar forradalom eltíprása és a forradalom által megdöntött kommunista önkényuralom visszaállítása. A vörös ellenforradalmárok ugyanis – hasonlóan a fehér ellenforradalmárokhoz – kisebb változtatásokkal a forradalmak előtti, általuk jónak tartott politikai rendszereket állították helyre. Ebből következően a vörös ellenforradalom épp úgy zsákutca, mint a fehér ellenforradalom, mert az általuk létrehozott restaurációs rendszerek képtelenek az időszerűvé váló érdemi reformokat megvalósítani, s ezzel az adott társadalmat eleve válságba, újabb forradalomba sodorják.

A történetek megértése miatt nagyon fontos, hogy az egyes pártok politikai helyzetét minél pontosabban határozzuk meg. Ezért a szélsőséges baloldali pártok esetében soha ne feledjük el a szélsőbaloldali megjelölés használatát. Annál is inkább, mert nagyon gyakori, hogy a viták hevében eleve minden baloldali pártot együtt emlegetnek a kommunistákkal, sőt egyre gyakrabban le is kommunistázzák azokat. Pedig illenék tudni, hogy a szélsőbaloldali kommunistákat alapvető különbségek, sőt ellentétek választják el a demokratikus baloldali pártoktól, így a szociáldemokratáktól, a polgári radikálisoktól, valamint a balközépen álló polgári demokratáktól. Bár többen is azt hangoztatják, hogy napjainkban már nincs is bal-, illetve jobboldal, ennek ellenére a megkülönböztetés legfontosabb ismérvei ma is érvényesek, miszerint a radikális felfogású, határozott reformokat követelő irányzatok tekinthetők baloldaliaknak, míg a konzervatív szellemiségű értékőrzők, hagyománytisztelők jobboldaliaknak. Természetesen mindkét oldalon több árnyalat található attól függően, hogy a demokrata és a liberális elveket milyen mértékben valósítják meg.

Napjaink legemberségesebb, tehát legfejlettebb társadalmi-politikai berendezkedése az euro-amerikai civilizáció, azaz a nyugati kereszténység erkölcsiségére és eszmeiségére épülő parlamentáris demokrácia. Ezzel szemben a bizánci örökséget is felhasználó bolsevista kommunizmus nagyon sok szenvedést okozva egyértelműen zsákutcának bizonyult. Mindez jól mutatja a két örökség közti különbséget s a folyamatos reformálás szükségességének igazát. Mert amelyik nyugati szellemiségű országban ez elmaradt, ott az elégedetlenség kibombantotta forradalmak kényszerítették ki a szükséges változtatásokat. A forradalom tehát szükséges rossz, amit az elrontott helyzet megjavítása érdekében rövid időre vállalni kell, majd minél gyorsabban visszatérni a demokratikus állapotokhoz. Ahol viszont a szélsőséges erők tartósan át tudták venni a hatalmat,

ott egy totális államot, újabb zsákutcát hoztak létre, lásd: jakobinus diktatúra, ami végül ellenforradalmi restaurációhoz vezet.

Intő példa az a folyamat, amely a polgárosodni, Nyugathoz felzárkózni akaró Oroszországban zajlott le. Az 1917-es februári polgári forradalom megdöntötte a cári rendszert, és hozzálátott a parlamentáris demokrácia megvalósításához. Az orosz polgári átalakulás kísérletét azonban a bolsevikok vezette szélsőséges csoportok – a súlyos társadalmi ellentéteket kihasználva – nyolc hónap múltán szélsőbaloldali zsákutcába fullasztották (vörös ellenforradalom), belekényszerítve az országot egy totális diktatúrába, amely a cári rendszernél is nyíltabb önkényuralmat vezetett be.

Arról sem szabad megfeledkezni, hogy mind a baloldali, mind a jobboldali totális diktatúrák elfogadtatását – különösen a demokráciahiányos múltú országokban – elősegítette, hogy a diktatúrák hatékonyabbnak látszottak, mint a demokráciák. Rövid távon ugyanis eredményesebbek, mert a hatalomra jutásuk előtti felelőtlen ígéreteik egy részét gyorsan teljesíteni tudják. Például a gazdagoktól elvett javakat szétosztják, s ez az erkölcsiséggel nem sokat törődő rászorulókat átmenetileg támogatóikká teszi.

Ezért is nagyon fontos a parlamentáris demokrácia cselekvőképességének a megőrzése, ami nem jelentheti a vélemény szabadság korlátozását. Itt a helyes arány megtalálása kétségtelenül nehéz, de a jó politika csak erre törekedhet, s nem fokozhatja le a más véleményűeket másodrangú állampolgárokká. Ugyanakkor az ellenzék sem válhat egy mindent tagadó szélsőséggé, mert a demokráciák csak a különböző véleményeket képviselő, művelt állampolgárok *kölcsönös együttműködési hajlandósága* alapján, a közös erkölcsi alapelveket betartva működhetnek eredményesen. Ennek feltételei viszont alig voltak meg a korábbi súlyos politikai ellentétektől szabdalt, demokráciahiányos társadalmakban, így belső ellenségeskedésük szinte lehetetlenné tette e társadalmak különböző csoportjainak demokratikus együttműködését. Ez történt Közép- és Kelet-Európa több országában.

Napjainkban azt tapasztaljuk, hogy az ún. „tömegdemokráciák” bevett gyakorlatává váltak a politikai ellenfelek lejáratására indított, botrányt keltő akciók. Ez hasonló a bizantinus rendszerek politikai boszorkányüldözéséhez, s veszélyesen hatásos is. Ennek ellenére a nyugati, liberálisnak is nevezett demokráciák válsága nem jelenti ezen irányzatok idejétmúlttá válását, hanem arra figyelmeztet, hogy igazodniuk kell napjaink politikai viszonyaihoz. Mindenekelőtt le kell térniük a finomkodva tömegdemokráciának nevezett ochlokrácia, azaz csöcselékuralom tévútjáról, amely mindenkinek szinte korlátlan jogot ad, de az állampolgári kötelezettségekről szinte szót sem ejt. Vissza kell tehát térni a jogok és kötelességet egymást feltételező érvényesüléséhez, s mindenekelőtt a megromlott közbiztonság helyreállításához. Elsőként kell felszámolni azt a túrhetetlen állapotot, miszerint a gyülekezési jognak szinte természetes velejárójává vált az utcai rendbontás és garázdálkodás. Ezt csak szigorú intézkedésekkel lehet megszüntetni, de a rendszerető állampolgárok többségére támaszkodva vállalni

kell. Mert e válságossá vált helyzetben az emberhez méltó életet leginkább biztosítani tudó demokratikus társadalmi berendezkedést csak határozott rendőri eszközökkel lehet megvédeni.

A liberális demokráciának, a „népuralomnak” ezt az eltorzulását az önkormányzatiság elvének gyakorlati megvalósításával lehetne helyes irányba fordítani. Támaszkodni kellene az Eötvös József-Szalay László-Csengery Antal-Lukács Móric által kidolgozott elképzelésekre, miszerint az egymásra épülő önkormányzatok jelentik a demokratikus közélet, a politika különböző szintjeit. Az önkormányzati társadalom alapjai a községi, városi önkormányzatok, amelyeket a helyi lakosság választ meg. Ezt követően ezek a helyi önkormányzatok választják meg a megyei önkormányzatok tagjait. Továbbá a helyi, illetve a megyei önkormányzatok mint tanácskozó testületek választják meg az adott közösségi szint ügyeit a gyakorlatban intéző tisztségviselőket. Ez azt jelentheti, hogy az így megválasztottak elsősorban a helyi ügyekkel kell, hogy foglalkozzanak, amelyekben háttérbe szorul az országos politika és a napjainkban mindent átszövő és az értelmes cselekvést gyakran akadályozó pártérdek. Az országos politika kérdéseivel pedig az az országgyűlés foglalkozna, amelynek tagjait a helyi és megyei önkormányzatok választanák. Így valósulhatna meg – Bibó Istvánt idézve –, hogy „a nép, vagyis az átlagemberek összessége... vezetőit meg tudja válogatni, ellen tudja őrizni, és ha kell, el tudja kergetni”.²

Az önkormányzatiság alapjára helyezett politikai berendezkedés kiküszöbölhetné a tömegdemokrácia következtében eltorzult pártpolitizálásnak a demokrácia, azaz a népakarat megvalósulását akadályozó voltát. Egyben azt is biztosítaná, hogy a nép által megválasztott, azaz „kiválasztott” legjobbak kerüljenek be a megyegyűlésekbe és az országgyűlésbe.

2 Bibó István: *A magyar demokrácia válsága*. Válogatott tanulmányok, II. Bp., 1986, Magvető, 50.